

LITERATURE

1. Pielachowski J. Rozwój i awans zawodowy nauczyciela / J. Pielachowski. – Poznań : EMPI, 2000. – 79 s.
2. Grzegorzewska M. K. Stres w zawodzie nauczyciela – specyfika, uwarunkowania i następstwa / M. K. Grzegorzewska. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. – 194 s.
3. Góralczyk M. Świadomość nauczyciela klas początkowych a współczesne konteksty edukacji / M. Góralczyk // Nowa Szkoła. – 2013. – Nr. 5. – S. 38 – 39.
4. Siciński A. Styl życia – koncepcje i propozycje / A. Siciński. – Warszawa : PWN, 1998. – 267 s.
5. Sielicki J. Style życia Polaków 2002 / J. Sielicki // Marketing w praktyce. – 2002. – Nr. 11. – S. 33 – 37.
6. Zawadzki B. Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae / B. Zawadzki, J. Strelau, P. Szczepaniak, M. Śliwińska. – Warszawa : PTP, 1998. – 133 s.

Дата надходження до редакції: 17.12.2015 р.

УДК 376

Вадим КОВАЛЬ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри політології та соціології
Рівненського державного гуманітарного університету

СПЕЦИФІКА СЕРЕДОВИЩА ТА СОЦІАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглянуто особливості соціалізаційних процесів у пенітенціарних установах для неповнолітніх, визначено основні стратегічні напрями та етапи соціально-педагогічної діяльності в умовах пенітенціарних установ. Соціалізація розглядається як комплексний процес щодо включення особистості в соціальне середовище через адаптацію та інтеріоризацію, який може бути успішним за умови соціально орієнтованого педагогічного управління. Визначено, що неповнолітні правопорушники повинні бути свідомо готовими до ресоціалізації. Це досягається через самовиховання особистості, що є ще одним стратегічним напрямком соціалізуючого процесу неповнолітніх засуджених у пенітенціарних установах. Актуальним є питання цілеспрямованої підготовки соціальних педагогів для роботи в специфічних умовах пенітенціарних установ для неповнолітніх.

Ключові слова: соціалізуючий процес, соціальна адаптація, ресоціалізація, пенітенціарна десоціалізація, призонізація, пенітенціарна установа, соціально-педагогічний супровід.

В статье рассмотрены особенности процессов социализации в пенитенциарных учреждениях для несовершеннолетних, определены основные стратегические направления и этапы социально-педагогической деятельности в условиях пенитенциарных учреждений. Социализация рассматривается как комплексный процесс по включению личности в социальную среду через адаптацию и интериоризацию, который может быть успешным при условии социально ориентированного педагогического управления. Определено, что несовершеннолетние правонарушители должны быть сознательно

готовы к ресоциализации. Это достигается через самовоспитание личности, что является еще одним стратегическим направлением социализирующего процесса несовершеннолетних осужденных в пенитенциарных учреждениях. Актуальным является вопрос целенаправленной подготовки социальных педагогов для работы в специфических условиях пенитенциарных учреждений для несовершеннолетних.

Ключевые слова: процесс социализации, социальная адаптация, ресоциализация, пенитенциарная десоциализация, призонизация, пенитенциарное учреждение, социально-педагогическое сопровождение.

The article describes the features of processes of socialization in penal jurisdictions for minors and defines the main strategic directions and stages of social and pedagogical activity in conditions of penal jurisdictions. Socialization is considered as the complex process of inclusion of the personality in to the social environment through adaptation and interiorization, which can be successful on conditions that socially oriented teaching management. It was determined that minor offenders should be consciously ready for re-socialization. This is achieved through the personality self-education, which is another strategical direction of the process of socialization of the minor offenders in the penal jurisdictions. The issue of the social teachers' purposeful training for work in the specific conditions of the penal jurisdictions for minors is the topical problem.

Key words: process of socialization, social adaptation, resocialization, desocialization, penal jurisdiction, social and educational support.

Зростаючі вимоги підготовки до соціального включення засуджених неповнолітніх після звільнення завжди були актуальними і вимагають відповідного коригування соціалізуючого процесу у пенітенціарних установах. В той же час традиційна система ресоціалізації засуджених неповнолітніх у виховних колоніях не може забезпечити повноцінну підготовку цієї категорії осіб до життя у суспільстві після звільнення, особливо в умовах перебудови політичних, економічних і суспільних відносин у нашій державі.

Метою статті є розкриття особливостей процесу соціалізації засуджених неповнолітніх та виявлення його позитивного соціально-педагогічного впливу на профілактику та подолання пенітенціарної десоціалізації малолітніх злочинців.

Постановка проблеми. Досліджуючи специфіку соціалізаційних процесів у виховних колоніях для неповнолітніх, важливо означити мету та основні проблеми цих закладів. Якщо враховувати те, що наше дослідження спрямоване на розробку моделі соціалізуючого процесу засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах, то виникає необхідність з'ясувати відмінність за сутністю між означеною установою та виховною колонією.

В Україні згідно з виправно-трудовим та кримінально-виконавчим законодавством в'язниці для неповнолітніх називалися по-різному: виправно-трудовами, виховними колоніями, однак ніколи не називалися пенітенціарними установами, хоча термін «пенітенціарна установа» давно застосовується у світовій практиці виконання кримінального покарання, пов'язаного з ув'язненням.

Пенітенціарна установа має англійське походження і вперше він був використаний в Пенітенціарному Акті 1779 року, згідно з яким в означених установах із засудженими мала проводитися робота, націлена на виправлення негативних аспектів їх особистості та заснована не тільки на праці, а й на моральності вихованні. Однак британці не створили перших пенітенціарних установ, перші пенітенціарні установи (пенітенціарії) з'явилися у ХІХ столітті в США [12].

Сучасна установа виконання покарання – це в'язниця, основна функція якої – виконання покарання, але головне, щоб виконання покарання було лише стрижнем пенітенціарної діяльності, але не підмінювало цю діяльність. Пенітенціарна діяльність базується на наступних чинниках: в'язниця самостійно не спроможна впоратися з негативними наслідками свого функціонування, серед яких головне місце займає десоціалізація засуджених, тому реалізація пенітенціарної функції передбачає взаємодію органів влади різних відомств та суспільства.

На нашу думку, головними проблемами сучасної пенітенціарної установи для неповнолітніх в Україні є наступні: пенітенціарна установа продовжує функціонувати як напівзакрита організація; діяльність пенітенціарної установи позбавлена акцентованого соціального змісту; установи, залишені віч-на-віч із соціальними проблемами засуджених, не спроможні самостійно вирішувати їх ефективно.

Результати експериментального дослідження показали, що, на думку практичних працівників правоохоронної та соціально-педагогічної сфер, саме недостатня акцентованість на соціальному

спрямуванні є основною проблемою у діяльності пенітенціарних установ для неповнолітніх.

У вітчизняній кримінально-виконавчій політиці відсутня концепція, яка б була націлена на впровадження принципів соціальної політики в діяльність пенітенціарних установ для неповнолітніх. Тому поняття «пенітенціарна установа» позбавлене в сучасних умовах концептуального осмислення, що призводить на практиці до несистемного впровадження окремих прогресивних ідей у процес виконання покарання у вигляді позбавлення волі.

Реорганізація діяльності пенітенціарних установ для неповнолітніх, в основу якої покладена концепція соціальної роботи, невідома як у радянському суспільстві, так і в сучасному вітчизняному. Ефективне вирішення багатьох соціальних проблем, які знаходяться у площині діяльності пенітенціарних установ, і сьогодні неможливе через недосконалість кримінально-виконавчого законодавства, застарілих методів роботи та відсутності єдиної систематизованої концепції соціальної роботи з неповнолітніми засудженими як з групою соціального виключення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемні питання реформування пенітенціарної системи та пенітенціарних установ у своїх дослідженнях висвітлювали О. В. Беца, О. М. Джужа, В. І. Кривуша, В. С. Наливайко, О. Б. Пташинський, В. П. Петков, Н. М. Пісоцька, Г. О. Радов, В. М. Синьов, В. М. Трубніков, О. А. Яровий та ін.

Як зазначає Г. О. Радов, в умовах формування громадянського суспільства в'язниця починає відігравати роль соціальної клініки [7], тобто соціальна спрямованість пенітенціарної установи – це вимога демократичного суспільства, яке зацікавлене в максимальній нейтралізації шкідливих наслідків об'єктивного існування в'язниці.

Виклад основного матеріалу. Якщо пенітенціарна установа втрачає соціальну спрямованість, вона починає перетворюватися на спрощену установу виконання покарання, що призводить до заміни базових цінностей та ідей – від механізмів ресоціалізації до механізмів найефективнішої ізоляції.

Поняття та зміст пенітенціарної установи не тотожні функції виконання покарань, яку виконує виховна колонія для неповнолітніх. Сутність останньої базується на виконанні формально-юридичних обов'язків держави й об'єктивно не охоплює необхідного суспільно корисного результату, досягнення якого має прагнути держава, виконуючи покарання. Отже, *соціальна спрямованість* – це відмінність між змістом понять «пенітенціарна установа для неповнолітніх» та «установа виконання покарань» («виховна колонія»).

Пенітенціарна установа повинна активізувати соціально корисні здібності неповнолітнього злочинця та створити умови для того, щоб ця активізація не була марною і щоб людина не опинилася у стані розчарування.

Пенітенціарна діяльність ґрунтується на об'єктивних суспільному і державному інтересах у забезпеченні ресоціалізації злочинців як єдиної гарантії їх майбутньої безпечної поведінки. Причому ресоціалізація має бути забезпечена не за формальними ознаками, а на підставі реального встановлення (відновлення) соціально корисних зв'язків засудженого.

Пенітенціарна установа для неповнолітніх є елементом (складовою) пенітенціарної системи

держави. У свою чергу пенітенціарна система соціальної держави не може включати в себе лише сукупність установ, на які покладені функції виконання покарань.

Соціальний характер пенітенціарної функції держави зумовлює включення в реалізацію цієї функції зусиль інших органів держави та інститутів суспільства.

За В. М. Трубніковим, система органів, які виконують покарання, – це встановлена законом сукупність взаємопов'язаних державних органів і громадських організацій, створених для виконання кримінальних покарань, які пов'язані з метою кримінального та кримінально-виконавчого законодавства [9].

Так, на думку Г. О. Радова, до складу пенітенціарної системи, крім пенітенціарних установ, мають бути включені також інші суб'єкти соціального управління, основна профільна діяльність яких співпадає з тим чи іншим елементом пенітенціарної функції або знаходиться у прямому чи опосередкованому зв'язку зі створенням належних умов для їхньої реалізації [8].

Важливим у функціонуванні пенітенціарної установи для неповнолітніх є її підконтрольність суспільству. Наприклад, Г. О. Радов вважає, що підконтрольність в'язниці суспільству є ключовою ідеєю в механізмі соціального управління [6]. Сьогодні, на жаль, має місце відчуження нашого суспільства від виховних колоній для неповнолітніх, які фактично є установами виконання покарань і не є пенітенціарними за сутністю.

Унаслідок *десоціалізації*, тобто процесу втрати соціальних цінностей і норм, що супроводжується соціальним відчуженням індивіда, неповнолітні злочинці потрапляють у пенітенціарні установи, в яких їх десоціалізація поглиблюється (*пенітенціарна десоціалізація*). Як зазначає А. І. Кравченко, в окремих випадках людина потрапляє у такі екстремальні умови, що десоціалізація заходить занадто глибоко, перетворюючись на руйнування моральних основ особистості, а ресоціалізація виявляється недостатньою. Людина не в змозі відновити втрачені цінності та норми. Саме з такими умовами вона зустрічається, коли опиняється у в'язниці [2].

Основними ознаками процесу *десоціалізації* в пенітенціарних установах для неповнолітніх є: ізоляція людини від зовнішнього світу; постійне спілкування з одними й тими ж людьми; заміна старого середовища на нове; втрата свободи діяльності. Можна зробити висновок, що пенітенціарна установа фактично є *інститутом десоціалізації* для неповнолітніх, які відбувають у ній кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі.

У західній літературі під час дослідження процесу десоціалізації людини у в'язниці широко використовується теорія призонізації. Термін *призонізація* використовується для зображення негативної соціалізації, яка має місце в умовах в'язниці [2].

За визначенням І. Гоффмана, процес призонізації – це не лише засвоєння звичаїв та норм в'язниці, а й процес пристосування до в'язниці – *приниження (мортифікація)* особистості ув'язненого за допомогою негуманних та рутинних процедур, що мають місце у тотальній інституції, та позбавлення його багатьох елементів нормального життя в суспільстві [13].

Важливий факт, який має суттєве значення в концепції призонізації, – час. Чим більше часу людина проводить у колонії, тим більшим є ефект призонізації. Одночасно соціалізація у в'язниці – призонізація – відбувається дуже швидко.

Окрім теорії призонізації існує теорія *імпортациї*, яка полягає в тому, що в'язнична субкультура є продуктом, який формується внаслідок взаємодії всього того, що було принесене у в'язницю новими засудженими, тобто субкультура певної в'язниці залежить не від в'язниці як такої, а від ступеня анти-соціальної спрямованості нових ув'язнених.

У дослідженні питань соціалізації та адаптації неповнолітніх у пенітенціарних установах потрібно обов'язково враховувати формальний і реальний устрій світу засуджених, їх звичаї, умови, в яких вони знаходяться. Важливо знати особливості десоціалізуючого процесу, який пов'язаний із так званою *кримінальною і тюремною (в'язничною) субкультурою* засуджених.

Не дивлячись на те, що в пенітенціарних установах для неповнолітніх елементи цієї субкультури проявляються локально, все ж вони мають місце. Просте пристосування замінюється *активним* регулюванням процесу взаємодії із середовищем. Враховуючи те, що частина неповнолітніх засуджених за скоєння злочину активно контактувала із злочинним середовищем, зокрема з особами, що вже відбували міру покарання в місцях позбавлення волі, можна стверджувати, що ці неповнолітні є «теоретичними» носіями кримінальної та тюремної субкультури.

Ця категорія осіб, потрапляючи до пенітенціарних установ для неповнолітніх, у процесі *активної* адаптації передає свій досвід спілкування із дорослими особами, які відбували покарання в колоніях, іншим неповнолітнім засудженим.

Субкультура – особлива сфера культури, цілісне суверенне утворення всередині пануючої культури, що відрізняється власним ціннісним ладом, звичаями, нормами [4].

Різновидом кримінальної субкультури є *стратифікація* (від лат. «stratum» – *прошарок*) – соціально-групове розшарування криміналізованої спільності. Звідси кожен прошарок злочинного світу має фактично свою власну субкультуру [3].

С. К. Лукашевич під тюремною (в'язничною) субкультурою як одного з чинників негативного впливу на осіб, що відбувають покарання, розуміє «сукупність духовних і матеріальних цінностей, які регламентують і регулюють життя і поведінку злочинних угруповань...» [4].

Численні кримінологічні та пенітенціарні дослідження свідчать, що в місцях позбавлення волі як в Україні, так і за її межами існує нібито два порядки виконання і відбування покарання. Перший – *офіційний*, встановлюється законодавством (державою) для засуджених у вигляді зобов'язуючих правил поведінки, які ґрунтуються на положеннях чинних кримінально-виконавчих законів та інших нормативно-правових актів. Інший порядок – *неофіційний*, спирається на неписані правила, норми, санкції, розповсюджені у середовищі засуджених.

Співробітникам пенітенціарних установ для неповнолітніх, з одного боку, необхідно підтримувати офіційний порядок відбування покарання в місцях позбавлення волі серед засуджених, а з іншого,

– фіксувати прояви неофіційного порядку, який іноді спостерігається в цих установах.

Десоціалізації неповнолітніх у пенітенціарних установах сприяють специфічні стосунки між ув'язненими та персоналом в'язниці. Персонал в'язниці має також свою субкультуру, свої норми поведінки як один з одним, так і з в'язнями.

Як визначає І. Гоффман, у в'язницях існує природний конфлікт між ув'язненими та персоналом [13]. Тому в моделі соціалізуючого процесу засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах має обов'язково бути означеним місце соціального педагога, який був би об'єднуючою ланкою між ув'язненими та персоналом в'язниці.

До чинників подальшої десоціалізації особи під час перебування у пенітенціарній установі також належать: *формальні правила пенітенціарної установи; привілеї та покарання.*

На ступінь десоціалізації неповнолітніх злочинців у пенітенціарних установах впливає також обраний ними вид поведінки. Так, І. Гоффман розрізняє чотири види поведінки: *ситуаційне відсторонення, впертість, колонізація, конверсія.*

Безумовно, що конкретну лінію поведінки обирає лише невеликий відсоток засуджених. Усі ці лінії поведінки найчастіше зустрічаються в комплексі. І. Гоффман визначає таку лінію як «*playing cool*» [13].

Отже, основою ресоціалізації неповнолітніх у пенітенціарних установах та успішної адаптації їх у суспільстві після звільнення можна впевнено вважати достатні моральні якості особи та відповідний рівень правової культури, які формуються за допомогою морального та правового виховання.

Таким чином, *ресоціалізація* як процес підготовки до повернення засуджених у суспільство має передбачатись і розпочинатись в умовах місць позбавлення волі якомога раніше, а в окремих випадках – під час перебування запобіжного заходу (взяття під варту), тобто з моменту перебування у слідчому ізоляторі (СІЗО) або ізоляторі тимчасового тримання (ІТТ).

У той же час західною наукою вироблено декілька моделей соціальної реабілітації: *пенітенціарна модель; терапевтична (медична) модель; модель соціального навчання; модель прав людини.*

Спіраючись на дослідження вчених з питань ресоціалізації, ми дійшли висновку, що *засуджені мають бути свідомо готовими до ресоціалізації, що досягається через самовиховання особистості, яке можна означити одним із основних стратегічних напрямів соціалізаційного процесу в пенітенціарній установі.*

Оцінка ефективності соціалізуючого процесу неповнолітніх засуджених у пенітенціарній установі має відбуватися на основі певних *критеріїв*. А. О. Яровий зазначає, що «процес соціальної адаптації вважається тоді успішним, якщо звільнений з місць позбавлення волі не вчинить нового злочину» [10]. На нашу думку, критерієм оцінки ефективності соціалізуючого процесу неповнолітніх засуджених у пенітенціарній установі доцільно означити таку категорію як *готовність до постпенітенціарного соціального включення.*

Готовність, за визначенням академіка О. Я. Савченко у педагогічному словнику, – це сукупність фізіологічних і психологічних осо-

бливостей, що забезпечує успішний перехід до діяльності [5]. Готовність включає: *мотиваційний компонент* – позитивне ставлення до діяльності, *вольовий* – уміння діяти за зразком та здійснювати самоконтроль, *розумовий* – розвиток пізнавальних процесів, *комунікативний* – уміння спілкуватися з оточуючими. Означеною нами категорією необхідно фіксувати рівень готовності засуджених до повернення у суспільство як повноцінних його членів.

Створення умов для успішного постпенітенціарного соціального включення молодих людей, які повернулися із місць позбавлення волі, полягає, в першу чергу, в знанні ними своїх прав і обов'язків, які передбачені вітчизняним законодавством, тому *правове виховання* неповнолітніх у пенітенціарних установах можна означити як основну педагогічну складову та генеральну стратегію моделі соціалізуючого процесу засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах. Питання правового виховання засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах можна визначити напрямком для подальших окремих наукових досліджень.

Спіраючись на дослідження вчених з питань ресоціалізації та відпрацьоване нами робоче визначення поняття «пенітенціарна десоціалізація», ми дійшли висновку, що *соціалізуючий процес засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах – це формування (збереження та нарощування) соціального потенціалу особистості з метою успішного постпенітенціарного включення її у соціальне оточення, що ґрунтується на поетапній цілеспрямованій реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів суб'єктами соціально-педагогічної діяльності.*

Отже, дослідженням визначено, що основою успішності соціалізуючого процесу засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах, спрямованого на позитивну адаптації їх у суспільстві, є достатні моральні якості особистості, відповідний рівень правової культури та свідомо готовність до ресоціалізації. Ці складові формуються за допомогою морального, правового виховання та самовиховання, що є основними стратегічними напрямками соціалізаційного процесу в пенітенціарній установі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов / М. И. Еникеев. – М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 517 с.
2. Кравченко А. И. Социология : учебник для вузов / А. И. Кравченко. – М. : Логос ; Екатеринбург, 2000. – 382 с.
3. Культурология. XX век : словарь. – С.-Пб. : Университетская книга, 1997. – 540 с.
4. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник / М. П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
5. Педагогічний словник. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
6. Радов Г. А. Персонал и взаимодействие тюрьмы и общества / Г. А. Радов // Тюрма и общество : материалы семинара (27-29 мая 1999 г.). – Донецк : Донецкий мемориал, 1999. – 140 с.
7. Радов Г. О. Права людини і кримінально-виконавча система / Г. О. Радов // Права людини. – 2000. – № 31 (216). – С. 2 – 6.

8. Радов Г. О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління України / Г. О. Радов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 1997. – № 1 (2) – С. 5 – 10.

9. Трубников В. М. Уголовно-исполнительное право Украины / В. М. Трубников, В. П. Филонов, А. И. Фролов. – Донецк, 1999. – 639 с.

10. Яровий О. А. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 / О. А. Яровий ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – К., 2002. – 20 с.

11. Carney Louis. Corrections: Treatment and Philosophy / Louis Carney. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc, 1980. – 352 p.

12. Colvin Mark. Penitentiaries, Reformatories, and Chain Gangs. Social Theory and the History of Punishment in Nineteenth-Century America / Colvin Mark. – Macmillan Press LTD, 1997. – 254 p.

13. Goffman Irving. On the Characteristics of Total Institutions: Staff-Inmate Relations, in Donald R. Cressey (ed.), The Prison: Studies in Institutional Organization and Change / Irving Goffman. – New York : Holt, Rinenart and Winston, Inc, 1961. – 392 p.

Дата надходження до редакції: 05.11.2015 р.

УДК 317. – 056.45

Вячеслав ДЕМЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії, економіки і
менеджменту освіти Рівненського ОШПО,
завідувач Рівненським регіональним центром
Інституту обдарованої дитини НАПН України

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК МЕТОД ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ

У пропонованій статті автор аналізує психолого-педагогічні особливості спостереження як методу пошуку, виявлення та діагностики дитячої обдарованості.

Ключові слова: професійна підготовка, обдарованість, спостереження, діагностика, дослідження, ефективність.

В предлагаемой статье автор анализирует психолого-педагогические особенности наблюдения как метода поиска, выявления и диагностики детской одаренности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, одаренность, наблюдение, диагностика, исследование, эффективность.

In this article the author reveals the psychological and pedagogical peculiarities of observation for children with the aim of finding and identifying their specific talents.

Key words: professional preparation, gift, readiness, observation, diagnostics, research, efficiency.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю радикальних змін, спрямованих на підвищення якості й конкурентоспроможності діяльності педагогічних кадрів, які повинні забезпечити сприятливі умови для всебічного розвитку творчих обдарувань дітей.

Головна мета Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки – забезпечення

особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання впродовж життя [5]. Порушена проблема є актуальною у зв'язку з відсутністю у більшості педагогічних працівників необхідних системних знань, умінь і навичок щодо діагностування дитячої обдарованості та недостатньою науково-теоретичною й методичною розробкою цього питання у педагогічній науці.

У зв'язку з цим важливо ліквідувати означену прогалину завдяки системі методичної роботи як у закладах післядипломної педагогічної освіти, так і в загальноосвітніх навчальних закладах у ході підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми. Першим етапом цієї роботи є теоретичне осмислення проблеми, вивчення особливостей і специфіки універсального методу діагностики – спостереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті представленого дослідження теоретичною основою організації діагностування обдарованості дітей є концепція творчої обдарованості О. М. Матюшкіна, концепція «вікового потенціалу» Н. С. Лейтеса, теорія розвитку творчого потенціалу В. А. Романця, трактування обдарованості як прояву творчого потенціалу людини Ю. Д. Бабаєвої, психодідактичний підхід до навчання і розвитку обдарованості дітей в умовах загальноосвітньої школи В. В. Клименка, теорія креативності Е. Торренса, триколова концепція обдарованості Дж. Рензулі, психосоціальна модель А. Танненбаума, триархічна теорія Р. Стернберга тощо.